

mgr Patryk Wawrzyński

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Polityka historyczna w dobie Internetu: Instytut Pamięci Narodowej a nowe media

Streszczenie: Artykuł stanowi próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy powszechność Internetu powoduje konieczność zmiany sposobu realizowania polityki historycznej. Przesunięcie życia społecznego do sfery wirtualnej i dostępność nowych mediów prowadzi bowiem do spadku skuteczności tradycyjnych form wykorzystania narzędzi opowiadania o przeszłości przez państwo. Oznacza to, że aby polityka historyczna mogła zrealizować swoje cele, potrzebuje wykorzystania nowych form komunikacji i aktywności w Internecie.

Stanowi to punkt wyjścia dla analizy ilościowej zaangażowania polskiego Instytutu Pamięci Narodowej w sferze wirtualnej i porównania tych działań z aktywnością tradycyjną. Analiza pogłębiona jest studium przypadku narracji Instytutu o zbrodniach stalinowskich w latach 2000–2010.

Zgromadzone wyniki pozwalają stwierdzić autorowi, że aktywność Instytutu w Internecie była i jest niewystarczająca. Prowadzi to do ograniczenia możliwości wpływu na podzielaną wiedzę, postawy i zachowania społeczeństwa. Zarazem niebezpiecznym skutkiem zaniedbań Instytutu jest osłabienie oddziaływania polskiej polityki historycznej na młode pokolenie, swoją grupę docelową.

Słowa kluczowe: polityka historyczna, Instytut Pamięci Narodowej, Internet, portale edukacyjne, zbrodnie stalinowskie.

1. Wprowadzenie

Skuteczna polityka historyczna (czy też wpływ rządu na zachowania obywateli poprzez mówienie o przeszłości) nie może istnieć bez sprawnej komunikacji między państwem a społeczeństwem. Opowiadanie o przeszłości przez władzę ma bowiem sens wyłącznie, jeśli prowadzi do wpływu

państwa na treści pamięci kulturowej – znaczenie społeczne mitów wynika przecież z liczby członków grupy, którzy wierzą w prawdziwość przekazywanej narracji. Zatem czy możliwa jest współcześnie skuteczna polityka historyczna bez wykorzystania możliwości, które stwarza powszechność Internetu?

W niniejszym artykule zaprezentowany jest rys teoretyczny, odpowiadający na powyższe pytanie i wskazujący przestrzenie, na których niezbędne jest dostosowanie się opowiadania o przeszłości przez państwo w dobie Internetu. Założenia teoretyczne zostały następnie zestawione z aktywnością Instytutu Pamięci Narodowej, kluczowej instytucji wyspecjalizowanej polskiej polityki historycznej. Zastosowanie narzędzi analizy ilościowej pozwala ukazać niedostosowanie Instytutu do nowych wyzwań oraz znaczącą przewagę tradycyjnego wykorzystania narzędzi polityki historycznej nad ich zastosowaniem w sferze wirtualnej. Wyniki te potwierdza bardziej szczegółowa analiza opowiadania przez Instytut w latach 2000–2010 o zbrodniach stalinowskich. Pozwoliło to sformułować wniosek o nieadekwatności działań podejmowanych przez najważniejszą instytucję polskiej polityki historycznej, które – na skutek zbytelnego przywiązania do form tradycyjnych, tracących na znaczeniu w dobie Internetu – powodują spadek możliwości realizacji celu polityki historycznej, jakim jest wpływanie na podzielaną wiedzę, postawy i zachowania społeczeństwa.

Artykuł powstał na podstawie badań prowadzonych w ramach projektu „Pamięć zaangażowana: zbrodnie stalinowskie w narracjach IPN (2000–2010)”, realizowanego przez autora na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych UMK w Toruniu. Podobnie jak całość badań ma on na celu rozważenie pytania, czy Instytut skutecznie realizuje cele polskiej polityki historycznej w kontekście koncepcji mitomotoryki [Wawrzyński 2012] i teorii zaangażowania [Joule, Beauvois 2006; Kiesler 1977].

2. Polityka historyczna w dobie Internetu

Jan Assmann [2008: 76–81, por. Koselleck 1979: 255–276] zauważył, że upamiętnianie przeszłości jest zarówno formą hołdu składanego minionym doświadczeniom, jak i sposobem na legitymizację rzeczywistości oraz zdefiniowanie tożsamości. Wynika to z biologicznych i ewolucyjnych funkcji pamięci jednostki – pamiętanie o doświadczeniu stanowi rezultat prze-

nikania się dwóch potrzeb: ochrony ważnych dla tożsamości wspomnień¹ oraz przechowywania wiedzy, która może być wykorzystana w teraźniejszości i przyszłości [Maruszewski 2001: 117–118]. Przeszłość stanowi zatem odpowiedź na dwa fundamentalne pytania: *kim jestem?* oraz *w jaki sposób się zachować?*, oraz doświadczenia, które nie chronione są przed procesem zapomnienia.

Prowadzi to do aliansu władzy i pamięci [Assmann 2008: 86–87]. Doświadczenie przeszłości, jego emocjonalny ładunek i sposób interpretowania są – zdaniem Assmanna – przedmiotem zainteresowania władzy przynajmniej z trzech powodów. Po pierwsze, każda władza potrzebuje treści, umożliwiającej wytłumaczenie społeczeństwu swojej legitymizacji. Po drugie, każda władza dąży do uwiecznienia swoich działań i zapewnienia sobie miejsca w pamięci przyszłych pokoleń. Po trzecie zaś, każda władza stara się wykorzystywać przeszłość jako instrument przeciwdziałania zmianie strukturalnej; balansuje zatem między strategiami zapamiętywania i zapomnienia, redukując społeczną potrzebę przekształcenia systemu politycznego [zob. Levi-Strauss 2001: 351]. Oczywiście, polityka historyczna pełnić może również funkcje, których nie wymienił niemiecki teoretyk: od informowania i wyjaśniania rzeczywistości społecznej i politycznej, przez integrowanie obywateli wokół opowieści lub bohaterów, aż po konstruowanie mitów, które stać mogą się fundamentem trwania wspólnoty. Niekiedy alians władzy i pamięci przybrać może także formę kontraprezentną, gdy przywódcy nie tylko nie przeciwdziałają zmianie strukturalnej, lecz wręcz starają się ją ułatwić, wskazując na brak tego, co było wcześniej możliwe do doświadczenia [Assmann 2008: 93–95].

Alians władzy i pamięci osadzony jest na dwóch podstawowych osiach. Pierwsza z nich wyznaczona jest między zapamiętywaniem a zapomnieniem. Dokumentowanie przeszłości oznacza zatem kontrolę nad selekcją doświadczeń, które zostaną uznane za odpowiadające na fundamentalne potrzeby pamięci – ujmując to metaforycznie, władza pełni funkcję *ciała migdałowego* społeczeństwa. Druga z osi wyznaczona jest kategoriami mitu fundacyjnego i mitu kontraprezentnego [Assmann 2008: 94–95]. Władza może interpretować przeszłość, by ukazać teraźniejszość jako sensowną, konieczną lub nieuniknioną w świetle doświadczenia historycznego, lecz może również wskazywać na istnienie deficytu czegoś, co było obecne

¹ Interpretacji indywidualnego doświadczenia wzmocnionych wzbudzeniem emocjonalnym.

w przeszłości i powinno zostać przywrócone. W obu przypadkach opowiadanie o przeszłości umożliwia wpływ rządu na tożsamość jednostek i społeczeństwa [Assmann 1995: 130–132].

Współcześnie zasadne jest stwierdzenie, że rezultatem aliansu władzy i pamięci jest obecność polityki historycznej² jako stałego elementu funkcjonowania państwa. Polityką historyczną można określić intencjonalne opowiadanie o przeszłości przez władzę, którego celem jest wpływ na podzielane wartości, postawy, przekonania i zachowania społeczeństwa przez wzbudzanie emocji i zaangażowania u odbiorców narracji [por. Assmann 2006: 210–224; Wolfrum 1998: 3–15 oraz Grosswald Curran 2003: 322–323; Roseman 1996: 852]. Tym samym polityka historyczna ukierunkowana jest nie na przeszłość, lecz na teraźniejszość i przyszłość, będąc instrumentem wpływu społecznego rządu [Koczanowicz 1997: 259–260; Koczanowicz 2009: 31; Hoskins 2007: 246–247]. Pozwala ona władzy zarządzać doświadczeniem przeszłości społeczeństwa, selekcją zapamiętywanych wydarzeń oraz sposobem ich interpretowania.

Polityka historyczna wykorzystuje szereg narzędzi, spośród których najważniejszą rolę odgrywają: (1) badania naukowe, (2) edukacja i wychowanie obywatelskie, (3) instytucje wyspecjalizowane, (4) narzędzia prawne i sądowe, (5) organizacja czasu, (6) topografia pamięci i (7) wykorzystanie mediów masowych, a także (8) definiowanie postaw i wartości³ oraz (9) polifonia narracji⁴ [Khalili 2007; Rydel 2011; Wawrzyński 2014]. Od XVIII wieku –

² W polskojęzycznej literaturze przedmiotu zamiennie stosowana jest nazwa *polityka pamięci*. Wynika to z podobnej popularności niemieckojęzycznego terminu *Geschichtspolitik* (polityka historyczna) i anglojęzycznego terminu *Politics of Memory* (polityka pamięci). Termin anglojęzyczny jest jednak w pewnym stopniu mylący, gdyż – w mojej opinii – polityka historyczna to bardziej *policy* niż *politics*. Niestety, język polski nie pozwala zasygnalizować tej subtelnej różnicy.

³ Kategoria ta wykracza poza pojęcie *panteonu narodowego*, gdyż zawiera w sobie tak definiowanie cnót, postaw i wartości pozytywnych, jak również postaw i wartości negatywnych.

⁴ Kategoria ta oznacza wykorzystywanie niezależnych od rządu nadawców do powtarzania i upowszechniania narracji – najczęściej poprzez łączenie narracji świadka i narracji naukowej w opowieści polityki historycznej. Klasycznym przykładem polifonii narracji jest opowiadanie o doświadczeniu Szoah, w którym obok wyspecjalizowanych instytucji, jak muzea czy Instytut Yad Vashem, narratorami są sami Ocaleni, a także historycy, politycy, dziennikarze czy artyści, w szczególności twórcy filmów fabularnych z „Listą Schindlera” Stevena Spielberga czy „Pianistą” Romana Polańskiego. Podobnie polifoniczny charakter ma także opowiadanie o represjach rasistowskiego reżimu w Południowej Afryce, gdzie – dla przykładu – przewodnikami w Muzeum na Robben

wraz z rozwojem szkolnictwa powszechnego – kluczową rolę odgrywać zaczęła edukacja i wychowanie obywatelskie, choć przynajmniej od połowy XX wieku pozycji tej zaczęło zagrażać wykorzystanie mediów masowych. Rozwój Internetu oraz stopniowe przenoszenie się życia społecznego do sfery wirtualnej zmusza do postawienia pytania, czy już dziś skuteczność polityki historycznej, jako projektu ukierunkowanego na przyszłość, nie jest zależna od aktywności narracyjnej państwa w Internecie?

Jeżeli definicyjnym celem polityki historycznej jest wpływanie przez państwo na podzielane wartości, postawy i zachowania społeczeństwa, to najważniejszymi wyzwaniami są dotarcie do odbiorcy, zdobycie jego uwagi oraz wzbudzenie u niego emocji i zaangażowania. Brak realizacji tych trzech elementów prowadzić będzie do nieskuteczności polityki historycznej. Powszechność Internetu czyni te wyzwania jeszcze trudniejszymi, w szczególności gdy uwzględnimy, że główną grupą docelową polityki historycznej jest młodzież.

Czy możliwe jest współcześnie dotarcie do młodzieży, zdobycie jej uwagi i wzbudzenie w niej emocji i zaangażowania bez priorytetowego potraktowania sfery wirtualnej? Z jednej strony, przykłady amerykańskiego Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie, polskiego Muzeum Powstania Warszawskiego czy portugalskiego Lisbon Story pokazują, że aby dotrzeć do młodego odbiorcy, często wystarczy zmienić sposób opowiadania na bardziej multimedialny i umożliwić bardziej indywidualne doświadczanie przeszłości [Freed 1989: 70–73; Wawrzyński 2014]. Jednak, jak zauważyli Nicola A. Lisus i Richard V. Ericson [1995: 18], zmiana ta powoduje spłytenie narracji polityki historycznej i dostosowanie jej do telewizyjnego formatu *produkcji emocji*. Tym samym, mimo że narracja dociera do odbiorcy i angażuje go, to odbywa się to kosztem spójności interpretacji opowieści oraz stopnia wpływu państwa na postawy i zachowania jednostki.

Z drugiej strony, to Internet jest współcześnie kluczowym źródłem doświadczenia i wiedzy młodzieży. Autorytet powszechnej edukacji podważany jest przez dostępność kontrnarracji, a atrakcyjność poznawania przeszłości jest wysoce niższa niż atrakcyjność poznawania świata wymyślonemu gier komputerowych. To, co nie jest obecne w sferze wirtualnej, traci swoje znaczenie w sferze publicznej i na odwrót: to, co ważne w sferze

Island są byli więźniowie więzienia dla przeciwników politycznych apartheidu; powoduje to wzmocnienie przekazu narracji, która oparta na autorytecie państwa i na autorytecie świadka przeszłości.

rze wirtualnej, staje się ważne w sferze publicznej. Przykładowo, w popularyzacji pamięci o obronie Wizny w 1939 roku istotniejszą rolę od edukacji powszechnej odegrał popularny⁵ w serwisie YouTube utwór „40:1” zespołu Sabaton. Dopiero od maja 2008 roku, gdy opublikowany został ten utwór, Trendy Google notują w Polsce nazwisko mjr. Władysława Raginisa jako wyszukiwane hasło, a nazwa Wizna wyszukiwana jest dwukrotnie częściej przez polskich użytkowników Wyszukiwarki Google [Google Trends 2014a]. Dodatkowo zbiegło się to w czasie z powstaniem Stowarzyszenia „Wizna 1939”, które przyczyniło się do popularyzacji poświęconego bitwie komiksu pod nawiązującym do utworu tytułem [Roskowiński 2008].

Powszechność Internetu zmusza zatem państwo do transformacji tradycyjnych narzędzi polityki historycznej. Dotychczasowe filary opowiadania o przeszłości: edukacja, instytucje wyspecjalizowane i wykorzystanie mediów masowych muszą równocześnie funkcjonować w sferze publicznej i wirtualnej. Edukacja szkolna odzwierciedlona jest portalami edukacyjnymi, instytucje wyspecjalizowane – wirtualnymi muzeami i izbami pamięci, a komunikacja masowa zawiera w sobie zrównoważone wykorzystanie mediów drukowanych, radia, telewizji i mediów internetowych (ze szczególnym uwzględnieniem *social networking*).

Pozostałe instrumenty wymagają jednak dostosowania do nowych warunków opowiadania. W przypadku badań naukowych oznacza to potrzebę publikowania wyników prac w Internecie oraz tworzenia repozytoriów dokumentów źródłowych (np. amerykańska Biblioteka Kongresu). Dostępność informacji w Internecie jest również kluczowa dla narzędzi prawnych i sądowych (np. raport końcowy południowoafrykańskiej Komisji Prawdy i Pojednania). Nieco trudniejsze jest dostosowanie organizacji czasu i topografii pamięci, choć możliwość tworzenia wydarzeń w Facebooku zdaje się przystawać do wymagań pierwszego, a rozbudowa dodatkowych funkcji usługi Map Google – drugiego z narzędzi. Z kolei definiowanie postaw i wartości powoduje konieczność przeniesienia bohaterów i antybohaterów polityki historycznej do sfery wirtualnej, gdzie obecni mogą być dzięki szeregowi narzędzi – od dedykowanych portali, poprzez profile w mediach społecznościowych, aż po gry komputerowe. Podobnie szerokie możliwości Internet stwarza wykorzystaniu polifonii narracji – wraz ze wzrostem liczby potencjalnych nadawców wzrastać może również

⁵ Ponad 2,1 mln wyświetleń od 27 kwietnia 2009 roku do 3 sierpnia 2014 roku [Sabaton 2009].

stopień polifoniczności, co dobrze ukazuje przykład Żołnierzy Wyklętych, w przypadku których Wyszukiwarka Google w sierpniu 2014 roku wskazywała ponad 650 tys. wyników.

Alians władzy i pamięci, reprezentowany współcześnie przez politykę historyczną państwa, ulega zatem istotnemu przekształceniu w dobie powszechnego Internetu. Dotychczasowe wykorzystanie dostępnych narzędzi staje się sposobem niewystarczającym do realizacji celu opowiadania o przeszłości przez państwo, jakim jest wpływanie na podzielane wartości, postawy i zachowania społeczeństwa. Nie oznacza to, że edukacja powszechna, instytucje wyspecjalizowane czy wykorzystywanie mediów drukowanych i telewizji zupełnie utraciło swe znaczenie. Jednak ich rola w docieraniu do młodzieży zredukowana została przez postępujące przesunięcie się życia społecznego ze sfery publicznej do sfery wirtualnej.

3. Instytut Pamięci Narodowej a nowe media

W systemie polskiej polityki historycznej centralną pozycję zajmuje utworzony w 1998 roku⁶ Instytut Pamięci Narodowej. Żadna inna instytucja wyspecjalizowana ani żaden organ państwa nie pełni tylu funkcji związanych z opowiadaniem o przeszłości przez władzę. Instytut zajmuje się bowiem badaniem i dokumentowaniem przeszłości, edukacją historyczną, wychowaniem obywatelskim i popularyzacją wiedzy, a także – przez Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – rozliczeniem przeszłości [Ustawa z dn. 18 grudnia 1998 roku: art. 25–53].

Działalność Instytutu od 2000 roku opierała się przede wszystkim na wykorzystaniu instrumentów polityki historycznej w tradycyjnym rozumieniu. Prowadzi on aktywną działalność wydawniczą (od 2009 roku publikując ponad sto książek rocznie) i wystawienniczą (od 2006 roku co najmniej trzydzieści nowych wystaw rocznie), współpracuje z prasą, radiem i telewizją, organizuje spotkania, wykłady i konferencje, współorganizuje obchody uroczystości rocznicowych, prowadzi badania naukowe, archiwizuje materiały źródłowe oraz odgrywa kluczową rolę w polskiej procedurze lustracyjnej, a także ściga zbrodniarzy komunistycznych i nazistowskich.

⁶ Faktycznie swoją działalność Instytut rozpoczął po 30 czerwca 2000 roku, kiedy Sejm RP powołał prof. Leona Kieresa na stanowisko Prezesa IPN.

O ile obecność Instytutu w sferze publicznej łatwa jest do dostrzeżenia, o tyle w sferze wirtualnej zdaje się niewystarczająca. Już liczba wyników wyszukiwania akronimu Instytutu w Wyszukiwarce Google pokazuje skalę niezagospodarowanych możliwości: w sierpniu 2014 roku było to 5,3 mln wyników, podczas gdy – przykładowo – wyszukiwanie akronimów Głównego Urzędu Statystycznego i Najwyższej Izby Kontroli dało 22,1 mln i 28,9 mln wyników. Dla porównania, wyszukiwanie nazwy pozarządowego Stowarzyszenia Memoriał (w języku rosyjskim) pozwalało na wyświetlenie niemal 3 mln wyników. Niską popularność Instytutu wskazują także Trendy Google – jedynie w lutym 2005 roku, po opublikowaniu listy Wildsteina, akronim Instytutu był jedną z najpopularniejszych fraz wśród polskich użytkowników Wyszukiwarki Google [Google Trends 2014b].

Podstawowym narzędziem, którym posługuje się Instytut w sferze wirtualnej, jest strona internetowa ipn.gov.pl, na której w aktualnościach – na początku sierpnia 2014 roku – zamieszczonych było 6150 wpisów (dotyczących wyłącznie lat 2012–2014) [Instytut Pamięci Narodowej 2012]. Dodatkowo, w listopadzie 2012 roku uruchomiony został portal edukacyjny pamiec.pl, będący zarazem stroną internetową „Miesięcznika IPN Pamięć.pl” – następcy „Biuletynu Instytutu Pamięci Narodowej”, wydawanego w latach 2001–2012. Portal ten zawiera archiwum wydań elektronicznych „Miesięcznika”, „Biuletynu” oraz czasopisma naukowego „Pamięć i Sprawiedliwość”, udostępnione są również elektroniczne kopie 200 dodatków do prasy współredagowanych przez Instytut, 32 katalogów wystaw przygotowanych przez Instytut oraz 30 bezpłatnych wersji elektronicznych książek opublikowanych przez Instytut i 7 tomów referatów Szkoły Historii Najnowszej. Ponadto, użytkownik portalu pamiec.pl pobrać może komiks „Amnestia”, dostępny jako aplikacja na telefony i tablety z systemem Android, oraz odtworzyć 59 materiałów filmowych, poświęconych działalności Instytutu [Pamięć.pl 2012].

Obok dwóch najważniejszych portali internetowych Instytut dysponuje również stroną internetową Przystanku Historia. Centrum Edukacyjnego IPN im. Janusza Kurtyki [Przystanek Historia 2010] oraz dwudziestoma jeden tematycznymi portalami edukacyjnymi poświęconymi:

- Obławie Augustowskiej [Obława Augustowska 2014],
- podziemiu antykomunistycznemu na Mazowszu i Podlasiu [Wilcze Tropy 2014],
- poszukiwaniu miejsc pochówku ofiar zbrodni komunistycznych [Poszukiwania 2014],

- Zbrodni Wołyńskiej [*Zbrodnia Wołyńska* 2013], również w językach angielskim i ukraińskim,
- niemieckim obozom zagłady [*Truth About Camps* 2012], również w językach angielskim i bułgarskim,
- martyrologii wsi polskich [*Martyrologia Wsi Polskich* 2011],
- wprowadzeniu stanu wojennego [*13 Grudnia, 81* 2011],
- wydarzeniom Czerwca 1976 roku [*Czerwiec, 76* 2011],
- gen. Leopoldowi Okulickiemu [*Okulicki* 2010],
- wydarzeniom poznańskiego Czerwca 1956 roku [*Czerwiec, 56* 2010],
- wydarzeniom Grudnia 1970 roku [*Rewolta Grudniowa 1970* 2010],
- kampanii wrześniowej 1939 roku⁷ [*Kampania Polska 1939* 2009],
- ks. Jerzemu Popiełuszce [*Popiełuszko* 2009], również w języku angielskim,
- obchodom Roku Kultury Niezależnej [*Rok Kultury Niezależnej* 2009],
- przemianom politycznym w 1989 roku [*Rok 1989* 2009],
- Stefanowi Korbońskiemu [*Korboński* 2009],
- polskim Sprawiedliwym pośród Narodów Świata [*Życie za Życie* 2008],
- projektowi Śladami Zbrodni [*Śladami Zbrodni* 2007],
- powstaniu NSZZ „Solidarność” [*Sierpień 1980*, brak daty publikacji],
- rotmistrzowi Witoldowi Pileckiemu [*Rotmistrz Pilecki*, brak daty publikacji], również w języku angielskim,
- wydarzeniom Marca 1968 roku [*Marzec 1968*, brak daty publikacji].

Ponadto Instytut wykorzystuje Internet do udostępniania materiałów źródłowych. Wraz z Fundacją Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego utworzył Bibliografię Zawartości Źródeł Drugiego Obiegu [2009], w której zasobach znajduje się ponad osiem i pół tysiąca artykułów opublikowanych przez niezależne od władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej tytuły prasowe. W językach polskim, angielski, francuskim i rosyjskim dostępny jest także wirtualny Inwentarz Archiwalny IPN [brak daty publikacji], w którym udostępniono ponad siedemset tysięcy rekordów archiwalnych, w języku polskim dostępna jest zaś, tworzona wraz z Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk, Bibliografia Historii Polski [2008]. W Internecie dostępne są również cztery szczegółowe inwentarze archiwalne, zawierające dane o źródłach dotyczących: represjonowanych za głoszenie prawdy o Zbrodni

⁷ Portal wzbogacony został dwiema gramami on-line: „Pamięć ,39” i „Awans. Zostań Marszałkiem Polski” oraz bogatym zasobem materiałów źródłowych.

Katyńskiej [Katyń 1940 2010], spraw karnych w okresie stanu wojennego [13 Grudnia, 81 2011], polskich Żydów [2009] i Ukraińców w Polsce [2009].

Od 2009 roku Instytut posiada swój profil w serwisie Facebook [2009], który na początku sierpnia 2014 roku mógł pochwalić się ponad czterdziestoma czterema tys. polubień oraz oceniony był przez użytkowników na 4,4 pkt⁸. Profil wzbogacony jest dwudziestoma ośmioma klipami filmowymi i niemal tysiącem siedmiuset zdjęciami, a także stworzył dwadzieścia cztery wydarzenia. Od 2012 roku w Facebooku [2012] istnieje również profil Strefa Edukacyjna IPN, który na początku sierpnia 2014 roku posiadał nieco ponad jedenaście i pół tys. polubień i oceniony został przez użytkowników na 4,6 pkt⁹. Profil ten udostępnił dwadzieścia dziewięć klipów filmowych i niemal tysiąc czterysta zdjęć, tworząc w tym czasie zaledwie osiem wydarzeń.

Powyższe liczby pokazują skalę oddziaływania Instytutu w najpopularniejszym obecnie medium społecznościowym. Dla porównania, wspomniany wcześniej zespół Sabaton lubi niemal siedemset tys. użytkowników Facebooka¹⁰, a profil zaangażowanego w opowiadanie o przeszłości Polski rapera Tadka (Firma) od 2013 roku polubiło ponad siedemdziesiąt dwa tysiące użytkowników Facebooka, a więc niemal dwukrotnie więcej niż profil Instytutu. Jeszcze gorzej działalność Instytutu prezentuje się w kontekście liczby użytkowników serwisu, którzy uczestniczyli w utworzonych przez profil wydarzeniach: dla profilu Instytutu jest to przeciętnie sześćdziesięciu trzech użytkowników (choć liczbę wyraźnie podwyższa wydarzenie „Ofiarom stanu wojennego. Zapal światło wolności” z 13 grudnia 2012 roku, w którym uczestniczyło 1313 osób), a dla profilu Strefy Edukacyjnej – przeciętnie stu dwudziestu trzech użytkowników (w wydarzeniu z 13 grudnia 2012 roku uczestniczyły tu siedemset czterdzieści cztery osoby) [Facebook 2009, Facebook 2012].

⁸ 67 użytkowników przyznało profilowi maksymalne 5 pkt, 4 pkt – 5 użytkowników, 3 pkt – 5 użytkowników, minimalny 1 pkt – 8 użytkowników. Jak widać, mniej niż 1% ogółu fanów profilu zdecydował się zrecenzować jego funkcjonowanie [Facebook 2009].

⁹ 43 użytkowników przyznało 5 pkt, 4 – 4 pkt, 2 – 3 pkt, 1 – 2 pkt, 2 – 1 pkt [Facebook 2012].

¹⁰ Niewątpliwie, ze względu na międzynarodową popularność szwedzkiego zespołu, jedynie pewien procent lubiących Sabaton użytkowników to Polacy, lecz jeśli polscy użytkownicy stanowią powyżej 6,5% fanów zespołu, to jego skala oddziaływania jest większa niż Instytutu.

O ile nie sposób odmówić Instytutowi prób oddziaływania z wykorzystaniem Facebooka, o tyle aktywność na Twitterze traktować należy jako marginalny aspekt jego działalności. Od grudnia 2009 roku w serwisie tym Instytut opublikował 322 tweety, a na początku sierpnia 2014 roku obserwowany był przez niespełną tysiąc dziewięciuset użytkowników Twittera [2009b]. Dla porównania, od marca 2009 roku Muzeum Powstania Warszawskiego udostępniło 1088 tweetów i obserwowane było przez prawie siedem tysięcy osób [Twitter 2009c], niderlandzkie Muzeum Anne Frank w Amsterdamie od maja 2009 roku opublikowało 543 tweety i było obserwowane przez niemal dziewięć i pół tysiąca użytkowników Twittera [2009a], a amerykańskie 9/11 Memorial & Museum od stycznia 2009 roku udostępniło ponad dziesięć tys. tweetów i obserwowane było przez prawie czterdzieści cztery tysiące osób [Twitter 2009d].

Obecność Instytutu Pamięci Narodowej w Internecie wyraźnie odbiega zatem od wymagań, które nowe warunki przesunięcia życia społecznego w kierunku sfery wirtualnej stawiają przed nowoczesną polityką historyczną. Wiele ukazuje fakt, że w pierwszych pięciu latach działalności Instytutu zrealizowano czterokrotnie więcej wystaw niż stworzono portali tematycznych w ciągu całego okresu istnienia tej instytucji. Ponadto mniej niż jedna dwudziesta wszystkich wystaw Instytutu dostępna jest dla internautów, choć większość z nich dostępna jest w wersji elektronicznej w wewnętrznym obiegu. Spośród ponad tysiąca książek opublikowanych przez Instytut niespełna czterdzieści pozycji udostępnionych zostało w Internecie, a choć wszystkie numery „Biuletynu” i „Pamięć.pl” dostępne są na stronie internetowej Instytutu, to ich internetowe wydania nie są przyjazne w obsłudze ze względu na brak indeksowania i wyszukiwania artykułów przez hasła kluczowe.

Instytut, od swego powstania, pozostaje instytucją słabo osadzoną w sferze wirtualnej, a zarazem, w wielu aspektach, instytucją archaiczną. Podczas gdy popularyzacja Internetu i postępujący wzrost liczby użytkowników nowych mediów rodzi liczne możliwości promowania narracji polityki historycznej, Instytut w większym stopniu angażuje swe środki w działalność tradycyjną. Skutkuje to zmniejszającym się dostępem do grupy docelowej polityki historycznej i drastycznym spadkiem atrakcyjności narracji pamięci i opowiadania o przeszłości jako takiego. Bardzo prawdopodobne jest, że konsekwencją błędów Instytutu w zarządzaniu komunikacją z grupą docelową będzie generacja młodych ludzi, których postawy, wartości i zachowania nie będą osadzone w kontekście polskiej pamięci kultu-

rowej. Tym samym skutkiem braku efektywności w sferze wirtualnej będzie osłabienie tożsamości obywatelskiej i legitymizacji systemu politycznego w sferze publicznej.

4. Studium przypadku: Instytut a zbrodnie stalinowskie (2000–2010)

Utworzenie Instytutu Pamięci Narodowej w znaczącym stopniu wpłynęło na zwiększenie zainteresowania okresem komunistycznym w polskiej polityce historycznej. W latach 2000–2010 ponad połowa całokształtu działalności Instytutu dotyczyła zagadnień związanych z okupacją sowiecką i powojenną historią Polski. Kluczowe znaczenie miały w tym okresie cztery główne narracje, opowiadające o zbrodniach stalinowskich, zbrodniach komunistycznych, organizacji państwa komunistycznego i aparatu represji oraz działalności opozycji antykomunistycznej w PRL. Uzupełniały je cztery inne ważne narracje, opisujące zbrodnie nazistowskie, działalność polskiego podziemia w czasie II wojny światowej, stosunki polsko-żydowskie i stosunki polsko-ukraińskie.

Działalność Instytutu, kierowanego przez Leona Kieresa, a następnie przez Janusza Kurtykę, przyczyniła się do zmiany postrzegania polskiej martyrologii, wcześniej zdominowanej przez pamięć o doświadczeniu Szoah i represji niemieckich w czasie II wojny światowej. Kluczową rolę odegrało w tym procesie opowiadanie o zbrodniach stalinowskich, które – choć od 2006 roku zmniejszył się ich udział w ogólnej narracji Instytutu – od początku działalności tej instytucji należą do najważniejszych tematów, które są przez nią poruszane.

Znaczenie nowych mediów w popularyzacji pamięci o doświadczeniu stalinizmu – co pokazuje rys. 1 – było znikome. Spośród 279 źródeł poświęconych zbrodniom stalinowskim zaledwie jedno skierowane było wyłącznie do sfery wirtualnej. Instytut wykorzystał możliwości Internetu do zaprezentowania swojego projektu naukowo-badawczego i edukacyjnego „Śladami Zbrodni” [2007]. Przygotowany portal edukacyjny miał na celu popularyzację wiedzy o miejscach, w których komunistyczne i sowieckiego służby represjonowały swoje ofiary, a zarazem budował nową topografię pamięci o zbrodniach komunistycznych, w szczególności popełnionych w epoce stalinizmu. W 2014 roku portal został całkowicie przebudowany,

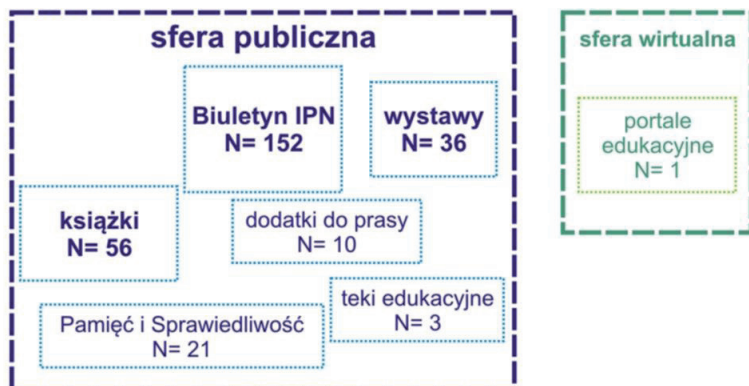
a szczególnie wartościowe było wykorzystanie Map Google do przeniesienia topografii pamięci do sfery wirtualnej.

Zagadnienie zbrodni komunistycznej pojawiło się również na dwóch innych portalach edukacyjnych opublikowanych w tym okresie. Tematy represji komunistycznych wobec podziemia niepodległościowego i stalinowskich zbrodni sądowych pojawiają się – choć jedynie jako jeden z elementów narracji – na stronach dedykowanych gen. Leopoldowi Okulickiemu [2010] i rtm. Witoldowi Pileckiemu [brak daty publikacji]. Porównując to z liczbą tradycyjnych narzędzi opowiadających o zbrodniach stalinowskich, dostrzec można drastyczną dysproporcję i nikły udział źródeł internetowych w popularyzacji tych narracji.

Instytut Pamięci Narodowej

narracje o zbrodniach stalinowskich

Rys. 1. Wykorzystanie poszczególnych narzędzi do opowiadania przez Instytut Pamięci Narodowej o zbrodniach stalinowskich w latach 2000–2010 [oprac. Patryk Wawrzyński, na podstawie przeprowadzonej analizy ilościowej]

Ponadto spośród 36 wystaw Instytutu prezentujących doświadczenie zbrodni stalinowskich jedynie dziewięć dostępnych jest dla użytkownika Internetu. Są to wystawy, na podstawie których krakowski oddział Instytutu stworzył strony internetowe: „Proces krakowski. Działacze WiN i PSL przed sądem komunistycznym” [2002], „Małopolskie w katyńskich dokumentach dr. Jana Robla” [2003], „Proces Kurii Krakowskiej” [2003], „Zrzeszenie Wol-

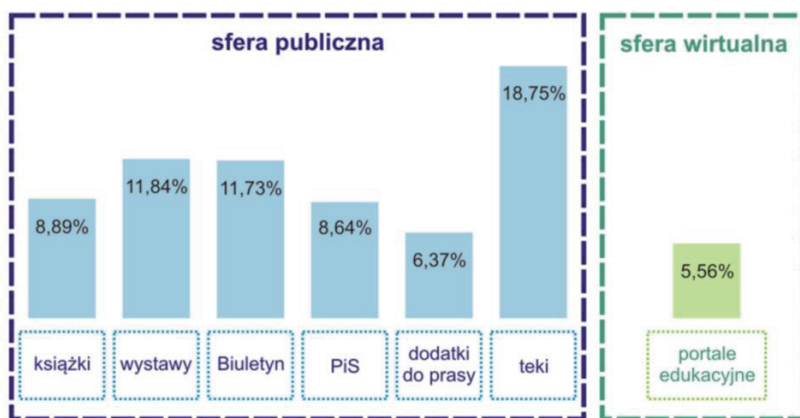
ność i Niezawisłość w służbie Niepodległej” [2005] i „Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie w latach 1946–1955” [2008], a także wystawy, których plansze dostępne są jako pliki graficzne: „Żołnierze Warszyla” [2001], „Żołnierze wyklęci. Antykomunistyczne podziemie na Rzeszowszczyźnie po 1944 roku” [2001], „Sowieckie Piekło 1939–1956” [2002] i „Zagłada polskich elit. Akcja AB – Katyń” [2006].

Ogólnie temat zbrodni stalinowskich był opowiadany z wykorzystaniem Internetu w stopniu mniejszym niż z wykorzystaniem innych dostępnych Instytutowi narzędzi. Udział procentowy tych narracji w ogóle opowieści – jak widać na rys. 2 – był w sferze wirtualnej niższy niż w sferze publicznej. Porównując dwa najważniejsze narzędzia edukacyjne Instytutu: teki, publikacje skierowane do uczniów i nauczycieli, oraz portale, można wyraźnie zobaczyć dysproporcję udziału procentowego narracji o zbrodniach stalinowskich. Oznacza to, że najbardziej przystępne grupie docelowej medium zostało wykorzystane do opowiadania o doświadczeniu stalinizmu w nikłym stopniu, znacznie ustępując tradycyjnym formom wykorzystania narzędzi polityki historycznej.

Instytut Pamięci Narodowej

narracje o zbrodniach stalinowskich

Rys. 2. Udział procentowy narracji o zbrodniach stalinowskich w ogóle narracji Instytutu Pamięci Narodowej w latach 2000–2010 z podziałem na poszczególne narzędzia [oprac. Patryk Wawrzyński, na podstawie przeprowadzonej analizy ilościowej]

Przykład opowiadania przez Instytut o zbrodniach stalinowskich w latach 2000–2010 wyraźnie pokazuje, jak niską wagę instytucja ta przypisała opowiadaniu o przeszłości z wykorzystaniem nowych mediów. Niezwykle dynamiczny wzrost liczby użytkowników Internetu w Polsce nie spowodował ukierunkowania działań Instytutu na sferę wirtualną, która staje się coraz ważniejsza dla życia społecznego Polaków. O ile w 2000 roku zaledwie 7,3% mieszkańców Polski dysponowało dostępem do Internetu, to w 2008 roku z sieci korzystała już ponad połowa z nich, a w 2010 roku – 62,3% i na zbliżonym poziomie wskaźnik ten utrzymał się w kolejnych latach [Bank Światowy 2014]. Zdaje się, że zarządzający Instytutem nie dostrzegli – i wciąż nie dostrzegają – zarówno konieczności zaangażowania w sferze wirtualnej, jak i możliwości, które powszechność Internetu otworzyła przed polityką historyczną.

5. Uwagi końcowe

Polityka historyczna, będąca współczesną realizacją aliansu władzy i pamięci, nie może być obecnie skutecznie realizowana bez wykorzystania Internetu. Wciąż rosnące znaczenie nowych mediów oraz przesunięcie życia społecznego do sfery wirtualnej powoduje bowiem spadek atrakcyjności dotychczasowych form wykorzystania narzędzi polityki historycznej. Edukacja powszechna nie jest już dominującym źródłem świadomości historycznej młodego pokolenia, publikacje naukowe i popularnonaukowe nie wystarczają już do wpływania na społecznie podzielaną wiedzę, muzea stają się *fabrykami emocji*, które opierają się na indywidualnym i multimedialnym doświadczeniu zwiedzającego, a prasa, radio i telewizja stopniowo tracą swoją pozycję. Zatem zmiany wymaga również sposób, w jaki państwo stara się dotrzeć do obywatela – odbiorcy narracji polityki historycznej.

Instytut Pamięci Narodowej, będący kluczową instytucją wyspecjalizowaną polskiej polityki historycznej, powinien zatem – przynajmniej w stopniu znaczącym – wykorzystywać narzędzia internetowe do opowiadania o przeszłości. Jednak jest inaczej. W ciągu pierwszych piętnastu lat swojej działalności Instytut stworzył jedynie dwadzieścia jeden tematycznych portali edukacyjnych, które w wielu przypadkach skonstruowane zostały w sposób mało atrakcyjny i nieprzejrzysty. Ogólnie instytucja ta zdaje się nie dostrzegać rosnącego znaczenia Internetu w życiu społecznym i poli-

tycznym Polski, a zarazem ignorować rolę, jaką nowe media mogą odegrać w edukacji historycznej i wychowaniu obywatelskim młodego pokolenia.

Zaprezentowane w artykule dane wskazują, że działalność Instytutu nie cieszy się dużym zainteresowaniem internautów. Wynika to nie tyle z niskiego znaczenia samej instytucji czy nieatrakcyjności opowiadanych narracji, ile raczej z błędów popełnionych przez zarządzających Instytutem i kolejne rządy. Zdaje się, że zapomnieli oni, że polityka historyczna jest *polityką* i jako taka opiera swą skuteczność na sprawnej komunikacji między władzą a społeczeństwem. Zastanowić można się zatem, czy w przestrzeni popularyzacji opowieści o przeszłości lepszych rezultatów niż finansowanie Instytutu nie przyniosłoby polskim władzom sfinansowanie produkcji kilku gier komputerowych, których fabuła opierałaby się na doświadczeniu historycznym Polaków. Biorąc pod uwagę zaangażowanie Instytutu w sferze wirtualnej i jego niską skuteczność w sferze publicznej, nie można wykluczyć, że odpowiedź na powyższe pytanie byłaby twierdząca.

Mimo że wyniki badań wskazują na niewielką obecność Instytutu w sferze wirtualnej, to nie sposób zaprzeczyć, że jej intensyfikacja mogłaby wzmocnić oddziaływanie polskiej polityki historycznej na odbiorców. Ważną inicjatywą są tematyczne portale edukacyjne, które – o ile będą dalej rozwijane – stworzyć mogą w przyszłości zintegrowany system popularyzacji wiedzy i pamięci o doświadczeniu Polaków w XX wieku. Obecnie, w większości, są one niepowiązane ze sobą i znacząco różnią się nawigacją czy projektem wizualnym, jednak – z pewnością – możliwości Instytut nie przekracza ich zintegrowanie, wizualne upodobnienie oraz powiązanie merytoryczne, tak aby – jako całość – tworzyły interesującą i angażującą opowieść o historii Polski w poprzednim stuleciu. Instytut powinien również rozważyć ich ożywienie przez systematyczne aktualizacje, tak aby użytkownik miał motywację do odwiedzenia portalu ponownie i po raz kolejny uczestniczył w opowiadaniu o przeszłości przez państwo.

Aktualizowanie treści oraz promowanie wydarzeń organizowanych przez Instytut – tak w sferze wirtualnej, jak i w sferze publicznej – przez media społecznościowe jest kolejnym wyzwaniem, z którym instytucja ta powinna zmierzyć się, by zwiększyć swoją obecność w Internecie. Dobrym uzupełnieniem do tego byłoby opublikowanie większej liczby publikacji elektronicznych na stronach Instytutu oraz usprawnienie wyszukiwania treści. Jednak, w mojej opinii, tym, co mogłoby przynieść polskiej polityce historycznej najwięcej pożytku – w kontekście skuteczności jej oddziaływania – byłyby realizacja znacznie śmielszych projektów, np. opu-

blikowania gry komputerowej opartej na jednej z opowiadanych narracji, stworzenia kompleksowego portalu edukacyjnego poświęconego historii Polski w XX wieku, produkcji serii krótkich filmów opowiadających o przeszłości i opublikowania ich w Internecie, realizacji inicjatyw muzycznych lub wizualnych, które w oparciu na mediach społecznościowych mogłyby współtworzyć narracje polskiej polityki historycznej, czy stworzenia kursów edukacyjnych w formacie *Massive Open Online Course* (MOOC, masowy otwarty kurs online).

Bez takich działań obecność Instytutu w sferze wirtualnej pozostanie niezauważalna dla większości użytkowników Internetu. Równocześnie instytucja przywiązana wyłącznie do tradycyjnych form realizowania polityki historycznej z czasem stanie się coraz mniej skuteczna, a opowiadanie o przeszłości przez państwo straci swój wpływ na decyzje i zachowania polityczne obywateli. Tym samym ukierunkowanie Instytutu na zwiększenie obecności w sferze wirtualnej jest nie tyle korzystne dla jego skuteczności, lecz wręcz niezbędne do tego, aby polska polityka historyczna mogła w przyszłości realizować swoje cele.

Politics of Memory In The Age of Internet: The Institute of National Remembrance and The New Media

Summary: The paper attempts to answer a question if The commonness of Internet causes a necessity to change a model of The politics of memory. Since, The shift of social life from public to virtual space and The availability of new media cause a decline of traditional instruments' efficacy, governmental narratives have to adapt to new conditions. We may state that The politics of memory can realize its goal only if It uses new forms of communication, and if It is actively presented In The Internet.

These theoretical statements are The starting point for The quantitative analysis of Polish Institute of National Remembrance's involvement In The virtual sphere, and they enable author to compare It with The Institute's traditional actions. The analysis is deepened by a case study of The Institute's narratives on Stalinist Crimes (2000–2010).

Collected data enables author to state that The Institutes activity In The Internet has been inadequate. This state causes a limitation of narratives' influence on social-shared knowledge, social attitudes and behaviors. Therefore, The Institute's neglects cause reduction of Polish politics of memory's impact on The young generation – a target group of governmental narratives.

Key words: politics of memory, Institute of National Remembrance, Internet, educational portals, Stalinist Crimes.

Bibliografia

- Assmann, Aleida. 2006. Memory, Individual and Collective, [w:] R. E. Goodin, C. Tilly (red.), *The Oxford Handbook for Contextual Political Analysis*. Oxford–New York: Oxford University Press, s. 210–224.
- Assmann, Jan. 1995. Collective Memory and Cultural Identity. „*New German Critique*” 68, s. 125–133.
- Assmann, Jan. 2008. Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Freed, James Ingo. 1989. The United States Holocaust Memorial Museum. „*Assemblage*” 9, s. 58–79.
- Grosswald Curran, Vivian. 2003. The Politics of Memory / Erinnerungspolitik and The use propriety of law In The process of memory construction. „*Law and Critique*” 14, s. 309–323.
- Hoskins, Gregory. 2007. The Politics of Memory and The World Trade Center Memorial Site. „*Journal of Social Philosophy*” 38: 2, s. 242–254.
- Joule, Robert-Vincent, Beauvois, Jean-Leon. 2006. Gra w manipulację. Wywieranie wpływu na ludzi, dla uczących. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Khalili, Laleh. 2007. Heroes and Martyrs of Palestine. The Politics of National Commemoration. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Kiesler, Charles A. 1977. Sequential events In commitment. „*Journal of Personality*” 45: 1, s. 65–78.
- Koczanowicz, Leszek. 1997. Memory of Politics and Politics of Memory. Reflections on The Construction of The Past In Post-Totalitarian Poland. „*Studies In East European Thought*” 49, s. 259–270.
- Koczanowicz, Leszek. 2009. Polityka czasu. Dynamika tożsamości w postkomunistycznej Polsce. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Koselleck, Reinhart. 1979. Kriegerdenkmale als Identitätsstiftungen des Überlenden, [w:] O. Marquard, K. Steirle (red.), *Identität*. München: W. Fink, s. 255–276.
- Lévi-Strauss, Claude. 2001. Myśl nieoswojona. Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Lisus, Nicola A., Ericson, Richard V.. 1995. Mislacing Memory: The Effect of Television Format on Holocaust Remembrance. „*The British Journal of Sociology*” 46: 1, s. 1–19.
- Maruszewski, Tomasz. 2001. Psychologia poznania. Sposoby rozumienia siebie i świata. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Roseman, Sharon R. 1996. "How We Built The Road": The Politics of Memory In Rural Galicia, „American Ethnologist” 23: 4, s. 836–860.
- Roskowiński, Rafał. 2008. *Wizna 1939*. 40:1. Brak miejsca wydania: Wydawnictwo R&R.
- Rydel, Jan. 2011. *Polityka historyczna w Republice Federalnej Niemiec. Zaszłości. Idee. Praktyka*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Wawrzyński, Patryk. 2012. Mitomotoryczność opowieści: wykorzystanie analizy narratywnej do badań znaczenia mitów kulturowych (w stosunkach międzynarodowych). „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 36, s. 157–174.
- Wawrzyński, Patryk. 2014. *Sharing The Past: Specialized Institutions as an instrument of Politics of Memory In The 21st Century* [w:] R. Schattkowsky (red.), *Good Governance and Civil Society*. Newcastle: Cambridge Scholar Publishing, w druku.
- Wolfrum, Edgar. 1998. *Geschichtspolitik In der Bundesrepublik Deutschland. 1949–1989. Phasen und Kontroversen*. „Aus Politik und Zeitgeschichte” 45, s. 3–15.
- Ustawa z dn. 18 grudnia 1998 roku o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Dz.U. 1998 Nr 155, poz. 1016.

Źródła internetowe

- 13 Grudnia '81. 2011. <http://www.13grudnia81.pl/>, 1.08.2014.
- Bank Światowy. 2014. Internet users (per 100 people). <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2>, 6.08.2014.
- Bibliografia Historii Polski. 2008. <http://www.bibliografia.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Bibliografia Zawartości Źródeł Drugiego Obiegu. 2009. <http://www.drugiobieg.info/>, 1.08.2014.
- Czerwiec '56. 2010. <http://www.czerwiec56.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Czerwiec '76. 2011. <http://www.czerwiec76.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Facebook. 2009. Instytut Pamięci Narodowej, <https://www.facebook.com/instytut-pamiecinarodowej>, 1.08.2014.
- Facebook. 2012. Strefa Edukacyjna IPN. <https://www.facebook.com/eduipn>, 1.08.2014.
- Google Trends. 2014a. Wyszukiwane hasła: „Raginis”, „Wizna”, <https://www.google.pl/trends/explore#q=raginis%2C%20wizna&geo=PL&cmpt=q>, 1.08.2014.
- Google Trends. 2014b. Wyszukiwane hasło: „IPN”, <https://www.google.pl/trends/explore#q=ipn&geo=PL>, 1.08.2014.

- Instytut Pamięci Narodowej. 2012. <http://ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Inwentarz Archiwalny. Brak daty publikacji. <http://inwentarz.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Kampania Polska 1939. 2009. <http://www.1wrzesnia39.pl/>, 1.08.2014.
- Korboński. 2009. <http://www.korbonski.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Katyń 1940. 2010. http://katyn.ipn.gov.pl/katyn_baza/index.php?menu=1, 1.08.2014.
- Małopolskie w katyńskich dokumentach dr. Jana Robla. 2003. http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/malopolskie_w_katynskich_dokumentach/index.html, 2.08.2014.
- Martyrologia Wsi Polskich. 2011. <http://www.martyrologiawsiipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Marzec 1968. Brak daty publikacji. <http://www.marzec1968.pl/>, 1.08.2014.
- Obława Augustowska. 2014. <http://oblawaaugustowska.pl/>, 1.08.2014.
- Okulicki. 2010. <http://www.okulicki.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Pamięć.pl. Portal Edukacyjny Instytutu Pamięci Narodowej. 2012. <http://pamiec.pl/>, 1.08.2014.
- Popiełuszko. 2009. <http://xj.popieluszko.pl/>, 1.08.2014.
- Poszukiwania nieznanymi miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego 1944–1956. 2014. <http://www.poszukiwania.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Proces krakowski. Działacze WiN i PSL przed sądem. 2002. http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/proces_krakowski/index.html, 2.08.2014.
- Proces Kurii Krakowskiej. 2003. http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/proces_kurii_krakowskiej/index.html, 2.08.2014.
- Przystanek Historia. Centrum Edukacyjne IPN im. Janusza Kurtyki. 2010. <http://przystanekhistoria.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Rewolta Grudniowa 1970. 2010. <http://www.grudzien70.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Rok 1989. 2009. <http://www.rok1989.pl/>, 1.08.2014.
- Rok Kultury Niezależnej. 2009. <http://www.kultura-niezalezna.pl/>, 1.08.2014.
- Rotmistrz Pilecki. Brak daty publikacji. <http://www.pilecki.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Sabat. 2009. 40:1, <https://www.youtube.com/watch?v=ivgCD31iKyg>, 3.08.2014.
- Sierpień 1980. Brak daty publikacji. <http://www.sierpien1980.pl/>, 1.08.2014.
- Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie w latach 1946–1955. 2008. http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/skaz_na_smierc_krakow/index.html, 2.08.2014.
- Sowieckie Piekło 1939–1956. 2001. <http://ipn.gov.pl/bep/wystawy/sowieckie-pieklo-19391956>, 2.08.2014.
- Śladami Zbrodni. 2007. <http://slady.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Truth About Camps. 2012. <http://www.truthaboutcamps.eu/>, 1.08.2014.
- Twitter. 2009a. Anne Frank House. <https://twitter.com/annefrankhouse>, 6.08.2014.
- Twitter. 2009b. Instytut Pamięci Narodowej. <https://twitter.com/ipngovpl>, 6.08.2014.

- Twitter. 2009c. Muzeum Powstania Warszawskiego, <https://twitter.com/Warsaw1944>, 6.08.2014.
- Twitter. 2009d. National September 11 Memorial & Museum. <https://twitter.com/Sept11Memorial>, 6.08.2014.
- Ukraińcy w Polsce w latach 1944–1956. 2009. <http://ipn.gov.pl/buiad/pomoce-archiwalne/ukraincy-w-polsce-w-latach-19441956>, 1.08.2014.
- Wilcze Tropy. 2014. <http://wilczetropy.ipn.gov.pl/>, 1.08.2014.
- Zagłada polskich elit. Akcja AB – Katyń. 2006. <http://ipn.gov.pl/bep/wystawy/wystawa-zaglada-polskich-elit-akcja-ab-katyn-warszawa,-28-wrzesnia-2006-r>, 2.08.2014.
- Zbrodnia Wołyńska. Prawda i pamięć. 2013. <http://www.zbrodniawolynska.pl/>, 1.08.2014.
- Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość w służbie Niepodległej. 2005. http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/wolnosc_i_niezawislosc/index.html, 2.08.2014.
- Żołnierze Warszycy. 2001. <http://ipn.gov.pl/bep/wystawy/zolnierze-warszycy>, 2.08.2014.
- Żołnierze wyklęci. Antykomunistyczne podziemie na Rzeszowszczyźnie po 1944 roku. 2001. <http://ipn.gov.pl/bep/wystawy/zolnierze-wykleci-antykomunistyczne-podziemie-na-rzeszowszczyznie-po-1944-roku>, 2.08.2014.
- Życie za życie. 2008. <http://www.zyciezazycie.pl/>, 1.08.2014.
- Żydzi polski i Żydzi w Polsce. 2009. <http://ipn.gov.pl/buiad/pomoce-archiwalne/zydzi-polscy-i-zydzy-w-polsce>, 1.08.2014.